

Septuagintas status i oldkirken

Af Morten Kock Møller
cand.theol., ph.d.-studerende ved Charles University,
tidl. studiekoordinator ved FIH-DK
mortenkock@hotmail.com

Resumé

Hensigten med denne artikel er at redegøre for den status, som den græske oversættelse af Det Gamle Testamente, Septuaginta (LXX), nød i oldkirken i forhold til den hebraiske bibeltekst. Septuagintas baggrund og anseelse i den antikke jødedom beskrives kortfattet, og dernæst præsenteres en række oldkirkelige vidnesbyrd om Septuagintas autoritet. Disse vidnesbyrd peger entydigt på, at Septuaginta ikke blev opfattet som en mere eller mindre god oversættelse af en hebraisk grundtekst. Denne græske oversættelse blev snarere anset for at være en fuldt ud troværdig og inspireret tekst, hvis brug i kirken var blevet sanktioneret af apostlene. Striden mellem Augustin og Hieronymus om Septuagintas autoritet gives en særlig opmærksomhed, fordi sidstnævnte tilsyneladende var den første betydende teolog i oldkirken, der for alvor anfægtede den græske oversættelses selvfølgelig plads som kirkens Gamle Testamente og i stedet foretrak den hebraiske tekst.¹

¹ Nærværende artikel er en redigeret udgave af et oplæg, som blev holdt i forbindelse med en temadag om Septuaginta og den masoretiske tekst (MT), som blev afholdt ved FIUC-DK i København d. 25. februar 2016.

Indledning

”Det var (...) ikke fremmed for Guds Ånd, der havde skænket åbenbaringen, også at være virksom i oversættelsen, der skulle være en græsk åbenbaring.” (Müller 1994, 65) Sådan skriver Klemens af Alexandria (ca. 150–215 e.Kr.) i sit værk ”Stromateis” om Septuaginta, den græske oversættelse af Det Gamle Testamente, der blev til i det 3. og 2. årh. f.Kr. formentlig i Egypten.² Klemens udtrykker her sin overbevisning om, at Guds Ånd ikke blot inspirerede forfatterne til de gammeltestamentlige skrifter, men at Helligånden også virkede med, da tooghalvfjerds jødiske lærde, sådan som legenden om Septuagintas tilblivelse beretter, foretog oversættelsen fra hebraisk til græsk. I øvrigt bliver antallet af oversættere ofte rundet ned til halvfjerds i teksterne om Septuaginta, hvorfor den græske oversættelse blot kaldes netop Septuaginta (lat. halvfjerds). Klemens af Alexandria anser altså både den hebraiske grundtekst og den græske oversættelse for at være guddommeligt inspirerede og dermed troværdige. Hensigten med nærværende artikel er at redegøre for, hvilken status Septuaginta havde i oldkirken frem til Augustins (354–430 e.Kr.) og Hieronymus’ (347–420 e.Kr.) tid. Hvor udbredt var et synspunkt som Klemens’ blandt kirkefædrene, og hvordan så de på forholdet mellem hhv. den hebraiske og græske udgave af Det Gamle Testamente?

Som det første vil vi se lidt nærmere på, hvad Septuaginta er for en størrelse. Derefter vil vi tage et hurtigt kig på Septuaginta-legendens oprindelse i den antikke jødedom og på den græske oversættelses status ifølge hhv. det pseudepigræfe skrift ”Aristeas’ Brev” og de jødiske forfattere Aristobul, Filon og Josefus. Dernæst vil vi se på opfattelsen af Septuaginta i oldkirken, og hvordan den jødiske Septuaginta-legende blev videreudviklet i en kristen sammenhæng. De fleste af de oldkirkelige forfattere vil blive udsat for en ret overfladisk og stedmoderlig behandling. Derimod vil jeg forsøge at behandle striden mellem Augustin og Hieronymus om Septuagintas autoritet lidt mere indgående. I mit arbejde har jeg haft god gavn af en lille bog om Septuaginta, ”Kirkens første Bibel”, som den danske nytestamentlige ekseget Mogens Müller har skrevet (Müller 1994).

Septuaginta blev som nævnt til i løbet af d. 3. og 2. århundrede f.Kr. Septuaginta adskiller sig fra det hebraiske Gammel Testamente, som også kaldes for den ”masoretiske tekst” (MT), på en række områder. Septuaginta indeholder de såkaldte apokryfer, Judiths Bog, Tobits Bog m.fl. og dertil en række tilføjelser til Daniels Bog, Esters Bog og 2 Krønikebog. Der er i flere tilfælde ganske store forskelle i forhold til omfang, ordlyd og tekstafsnits rækkefølge mellem hhv. Septuagintas og den masoretiske

² Stromateis I,22.

version af de gammeltestamentlige skrifter. Dette gælder især Jeremias' Bog, Jobs Bog og Ordsprogenes Bog.

Når de nytestamentlige forfattere citerer fra Det Gamle Testamente sker dette overvejende i skikkelse af Septuaginta. Ifølge den gammeltestamentlige ekseget Gleason Archers opgørelse citeres Septuaginta 340 gange i Det Nye Testamente (Archer 1983, xxv-xxviii). Der er dog nogle eksempler på, at de nytestamentlige forfattere citerer Det Gamle Testamente efter ordlyden i den hebraiske tekst og samtidig imod ordlyden i Septuaginta. Men dette sker sjældent, ifølge Archer kun 33 gange i hele Det Nye Testamente (Archer 1983, xxvi). Der er tilfælde, hvor en nytestamentlig forfatters eksegese af en gammeltestamentlig tekst faktisk afhænger af, at den specifikke ordlyd i Septuagintas version er korrekt, selvom denne ikke stemmer overens med den masoretiske tekst. Det gælder f.eks. Hebr 1,10, hvor forfatteren applicerer vers fra Salme 102,26-28 på Guds Søn. Hebræerbrevets forfatter argumenterer i konteksten for, at Guds Søn er meget større end Guds engle, og her spiller salmecitatet en vigtig rolle. Hvis man kun kender til danske og norske oversættelser af salmen, der bygger på den hebraiske tekst, synes forfatterens argumentation at bygge på sand, idet salmisten her tilsyneladende blot taler til Gud Fader, ligesom han har gjort det i salmen i øvrigt. Der er ikke noget, der tyder på, at der tales til en anden person end Gud Fader i v. 26-28, hvilket ellers er afgørende for Hebræerbrevets argument. Men ser man derimod i Septuagintas version af samme salme (som er nummereret 101 i LXX), bliver Hebræerbrevets brug af salmen langt mere forståelig, idet ordene i v. 26-28 κατ' ἀρχὰς σὺ, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας (...) her tilsyneladende er talt til en anden person end Gud Fader. I LXX-versionen optræder nemlig de afgørende ord ἀπεκρίθη αὐτῷ ("han svarede ham") (Rahlf's 1996)³, hvor MT i stedet har verbet ἔειπεν i første person singularis ("jeg siger"). Med verbet ἀπεκρίθη i tredje person samt pronominet αὐτῷ i LXX-teksten er det nærliggende at forstå de følgende vers (og herunder v. 26-28) som en dialog mellem to guddommelige personer, idet personen, som "svarer" i v. 24 dermed bliver κύριος ("Herren"), der tiltaler en dialogpartner, der beskrives med guddommelige termer i v. 26-28. Det giver dermed rigtig god mening, at Sl 101/102 i Hebr 1,10 bruges som et argument for Sønnens guddommelighed, hvis LXX's tekst lægges til grund.

Der findes som tidligere nævnt også nogle eksempler i Det Nye Testamente på det modsatte fænomen, nemlig at de nytestamentlige forfattere bygger på den specifikke ordlyd i den hebraiske tekst, hvor denne ikke stemmer overens med Septuagintas. Det gælder f.eks. Matt 2,15, hvor evangelisten oversætter fra Hos 11,1 i MT's version: "Fra

³ Sl 101,24 (LXX)

Egypten kaldte jeg min søn.” (וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לְבִנִּי) I LXX står der i stedet: ”Fra Egypten kaldte jeg hans børn.” (ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ)

Den tidligste kilde, som nævner en græsk oversættelse af gammeltestamentlige skrifter, er den jødiske filosof Aristobul fra Alexandria i Egypten, der levede under kong Ptolemæus VI Filometor (181-145 f.Kr.). Han nævner, at hele ”loven” (hvormed der formentlig menes Pentateuken) blev oversat til græsk under Ptolemæus VI’s forfader, Ptolemæus II Filadelfos (285-246 f.Kr.). Men han siger ikke noget om tooghalvfjerds lærde jødiske oversættere og andre elementer fra Septuaginta-legenden. Dette legendestof hører vi først om i det såkaldte Aristeas’ Brev, der kan dateres til et sted i perioden 150-100 f.Kr. (Müller 1994, 30). Forfatteren til skriftet hævder at være en vis Aristeas, som bestred en høj stilling ved hoffet hos Ptolemæus II Filadelfos. Forfatterens formål med skriftet er ifølge eget udsagn bl.a. at berette om, hvordan det lykkedes ham at inspirere herskeren til at få foretaget en græsk oversættelse af jødernes lov. Overbibliotekaren ved det kongelige bibliotek i Alexandria anbefaler, at kongen får fremstillet en afskrift af jødernes hellige skrifter, og kongen spørger da, hvad der hindrer bibliotekaren i at anskaffe en sådan. Bibliotekaren svarer, at skrifterne kun findes på jødernes eget sprog, og det derfor er nødvendigt at få foretaget en oversættelse. Ifølge legenden befaler kongen derfor, at den jødiske ypperstepræst Eleazar i Jerusalem kontaktes, sådan at denne oversættelse kan blive iværksat. Ptolemæus anmoder Eleazar om at sende seks kyndige oversættere fra hver af de tolv stammer, altså tooghalvfjerds i alt. Hensigten er, at oversættelsen skal være så præcis som muligt. Oversætterne ankommer til Egypten og med sig har de som gave et pragteksemplar af loven. Efter at have opholdt sig syv dage i selskab med kongen og yderligere tre dage i Alexandria, tager bibliotekaren oversætterne med til øen Faros, som er et afsondret sted, hvor de kan hellige sig arbejdet. Her oversætter de hele loven på lige præcis tooghalvfjerds dage, og dette bliver tolket som et tegn på guddommelig styrelse. Oversættelsen læses op for den jødiske befolkning på øen, som giver oversætterne et stort bifald. Lederne af det jødiske samfund udtaler, at oversættelsen er nøjagtig på alle måder, og at der ikke bør foretages en revision af den i fremtiden. Der bliver endda udtalt forbandelser over enhver, der vil føje noget til eller trække noget fra oversættelsen. Beretningen i Aristeas’ Brev slutter med, at oversættelsen læses op for kong Ptolemæus, der udtrykker sin dybe beundring for visdommen i jødernes lov. Én af pointerne med Aristeas’ Brev er tydeligvis at fastslå, at den græske oversættelse af loven er fuldt ud lige så autoritativ som det hebraiske forlæg (Müller 1994, 34).

Hos den jødiske filosof Filon af Alexandria (ca. 25 f.Kr. – 50 e.Kr.) får historien om Septuagintas tilblivelse en mere overnaturlig karakter end i Aristeas' Brev. I Filons skrift "Om Moses' liv" understreges den græske oversættelses autoritative status. Oversættelsen beskrives af Filon ikke som et resultat af et samarbejde, hvor oversætterne konfererede med hinanden undervejs for at finde frem til den mest præcise ordlyd. I stedet opfatter Filon oversætterne som inspirerede profeter, der under påvirkning af Guds ånd hver for sig fandt frem til den korrekte oversættelse, der på forunderlig vis var den samme ord for ord.

Josefus (37–100 e.Kr.) bringer i sit store værk "Antiquitates Judaicae" en genfortælling af Septuaginta-legenden fra Aristeas' Brev. Josefus nævner dog ikke noget om en direkte guddommelig indgriben i forbindelse med oversættelsesarbejdet. Josefus siger blot, at oversætterne satte alt ind på at producere en så præcis oversættelse som muligt. Mogens Müller konkluderer følgende om disse jødiske forfatters syn på Septuaginta: "Vi møder altså hverken i Aristeas eller hos Aristobul, Filon eller Josefus nogen antydning af, at den græske udgave af Moseloven på den ene eller anden måde skulle være ufuldstændig eller en andenhåndsudgave." (Müller 1994, 51)

Som vi har set, rummer historien om Septuagintas tilblivelse en del legendestof, og det bliver bestemt ikke bedre i den udformning, som beretningen fik i oldkirken. Det kan jo få en til at stille spørgsmålet om, hvad der er historisk troværdigt, og hvad der må anses for at være ren og skær legende. Müller finder det sandsynligt, at der er en historisk kerne i legenden (Müller 1994, 45). Kong Ptolemæus II var således kendt for at være en ivrig bogsamler, og det er slet ikke utænkeligt, at han kunne have taget initiativ til at tilvejebringe en oversættelse af jødernes hellige bøger i form af Pentateuken. Det er under alle omstændigheder sikkert, at Septuaginta blev til i d. 3. og 2. årh. f.Kr. Meget taler for, at oversættelsen blev til i Egypten, hvor der var en stor og indflydelsesrig jødisk diaspora.

Oldkirkens vidnesbyrd om Septuaginta

Den tidligste oldkirkelige omtale af Septuaginta finder vi hos Justin Martyr (100–165 e.Kr.) i hhv. hans "Apologi" og "Dialog med jøden Tryfon". Hos Justin sker der en videreudvikling af Septuaginta-legenden, idet oversættelsesarbejdet på øen Faros iflg. Justin ikke blot gjaldt Pentateuken men hele Det Gamle Testamente. I "Dialogen" forsvarer Justin den græske oversættelses autoritet over for en jødisk kritik. Anledningen til striden er Es 7,14, hvor der i Septuagintas version bruges ordet "jomfru" (παρθενος),

mens der i den hebraiske tekst bruges ”ung kvinde” (נעלה) (Justin 2012, 89-90)⁴. Justin anser Septuaginta for at være en helt igennem troværdig oversættelse, omend han ikke nævner noget om overnaturlige hændelser i forbindelse med oversættelsesarbejdet.

Irenæus (død ca. 200 e.Kr.) berører Septuaginta-legenden i sit skrift ”Mod kætterierne” (Adversus haereses). Også hos ham er anledningen ordlyden i Es 7,14. Han kritiserer to nye græske oversættelser af Det Gamle Testamente, der var blevet foretaget af hhv. jøden Aquila og Theodotion (sidstnævnte anses af kirkefædrene for at være enten ebjonit eller jøde). I disse nye oversættelser bruges nemlig ordet ”ung kvinde” i stedet for ”jomfru”. Irenæus forsvarer Septuagintas ordlyd i dette vers ved at bringe Septuaginta-legenden til torvs og udsmykke den med en række overnaturlige træk. Han skriver følgende om oversætterne og deres arbejde: ”Da de nu kom sammen hos Ptolemæus, og hver især sammenlignede deres oversættelser, blev Gud herliggjort og Skrifternes sande guddommelighed erkendt, idet alle forkyndte med de samme talemåder og med de samme ord fra begyndelsen til enden, således at de tilstedeværende hedninger erkendte, at skrifterne var oversat under guddommelig inspiration.” (Müller 1994, 59)⁵ Endvidere skriver Irenæus: ”(...) [A]postlene, som dog er af ældre dato end alle disse [*i.e.* de nye oversættere], er i overensstemmelse med den omtalte oversættelse, og oversættelsen stemmer overens med apostlenes overlevering. For Peter, Johannes, Matthæus og Paulus samt de øvrige, som fulgte efter, og deres efterfølgere, forkyndte alle profetierne således, som de er indeholdt i de ældstes oversættelse. For den ene og samme Guds Ånd, som i profeterne udråbte, hvilken og af hvad art Herrens komme ville være, har hos de ældste udmærket oversat, hvad der udmærket var blevet profeteret (...).” (Müller 1994, 60)⁶ Frembringelsen af Septuaginta var altså ifølge Irenæus et vigtigt led i Guds frelsesplan.

En lignende opfattelse finder vi hos Klemens af Alexandria (død ca. 215 e.Kr.), som blev citeret i begyndelsen af artiklen. Septuaginta er ifølge Klemens et tegn på Guds barmhjertighed mod ”grækerne”, som også skulle have del i Guds åbenbaring. Gud sørgede i sin godhed for, at de gammeltestamentlige skrifter blev oversat til det sprog, som den græsktalende verden kunne forstå (Müller 1994, 60-61).

Origenes (ca. 185 - ca. 253 e.Kr.) er en meget væsentlig skikkelse i forhold til vores tema, idet han som den første i oldkirken iværksatte noget, der kan minde lidt om et moderne tekstkritisk projekt, nemlig den såkaldte ”Hexapla”. Dette værk bestod af seks spalter med seks udgaver af den gammeltestamentlige tekst, nemlig først den hebraiske tekst,

⁴ Dial. 43,7

⁵ Adversus haereses III,21,2

⁶ Adversus haereses III,21,3-4

dernæst en transskribering af den hebraiske tekst med græske bogstaver og derefter fire græske oversættelser, Aquilas, Symmachus', Septuagintas samt Theodotions (Euseb 2011, 273-274)⁷. Man kunne forestille sig, at Origenes' formål med dette arbejde ville være at "forbedre" den i kirken anvendte oversættelse, altså Septuaginta, ved at sammenligne denne med den hebraiske grundtekst. Men dette synes ikke at have været Origenes' hensigt. Der synes snarere at have ligget apologetiske motiver bag projektet: "Jeg bestræber mig på ikke at være uvidende om deres forskellige læsemåder. Ellers kan jeg i mine diskussioner med jøderne komme til at citere passager for dem, som ikke findes i deres eksemplarer. Ligeledes vil jeg gerne være i stand at bruge det, som findes der – også selvom det ikke findes i vores skrifter."⁸ (Origenes 1885, 361) I Hexaplas femte spalte, der kaldes Quinta, hvor Septuaginta-teksten optræder, bruger Origenes et sindrigt "tekstkritisk apparat" til at angive, hvor Septuagintas ord mangler et forlæg i den hebraiske tekst, og han markerer også, hvor han har indsat ord i Septuaginta-teksten, som stammer fra de andre græske oversættelser. Ud over det apologetiske formål med Hexapla ønskede Origenes også at ensrette den forvirrende Septuaginta-tekstoverlevering, hvor der efterhånden fandtes utal af forskellige læsemåder.

Der er overleveret en meget interessant brevkorrespondance mellem Origenes og Julius Africanus. Sidstnævnte var en kristen historiker, der bl.a. skrev en verdenshistorie, der strakte sig helt fra skabelsen og indtil 221 e.Kr. Julius Africanus henvendte sig til Origenes, fordi han til sin overraskelse havde erfaret, at den store ekseget fra Alexandria anså Susanna-beretningen, der i Septuagintas udgave af Daniels Bog udgør en slags prolog til denne, for at være autentisk. Dette var helt uforståeligt for Julius Africanus, eftersom beretningen ikke findes i den hebraiske tekst, og ydermere er der nogle sproglige uregelmæssigheder i beretningen, der kunne tyde på, at der er tale om en senere tilføjelse. Julius Africanus mente selv, at Susanna-beretningen var et originalt græsk produkt, som ikke byggede på et hebraisk forlæg. I sit svar til Julius Africanus forsvarede Origenes beretningens autenticitet med forskellige argumenter. Det mest interessante for vores tema er dog det passionerede forsvar, som han i denne anledning leverer for Septuagintas autoritet i kirken:

"Er timen inde, nu hvor sådanne ting ikke (længere) er skjulte for os, til vi skal afskaffe de skrifter, der er i brug i menighederne, og lovgive for fællesskabet, at de skal bortfjerne de hellige bøger, der er i brug hos dem, og tigge jøderne og overtale dem til, at de skal overlade os de rene og uforfalskede (bøger)? Skulle det Forsyn, som ved de hellige skrifter har draget omsorg for opbyggelse i alle Kristi

⁷ Historia ecclesiastica VI,16,1-4

⁸ Epistula ad Africanum 5 (min oversættelse)

menigheder, således ikke have haft tanke for ”dem, der er købt og betalt (1 Kor 6,20), dem, som Kristus led døden for” (Rom 14,15), ham som Gud, skønt det var hans Søn, ikke sparede, den Gud, som er kærlighed, ”men gav ham hen for os alle, for at han med ham kunne skænke os alt” (Rom 8,32)?” (Müller 1994, 68)⁹

Ergo: Hvis man som Julius Africanus sætter spørgsmålstegn ved Septuagintas særstatus i kirken, er det ensbetydende med at fornægte Guds kærlighed til de troende! Origenes’ retoriske spørgsmål viser med al tydelighed, at baggrunden for hans beskæftigelse med den hebraiske tekst ikke var et ønske om at detronisere Septuaginta fra dens særstatus i kirken.

Der kunne gives mange flere eksempler på oldkirkelig veneration for Det Gamle Testamente i skikkelse af Septuaginta. Det er næppe en overdrivelse at sige, at der i oldkirken herskede relativt stor enighed om, at kirkens Gamle Testamente simpelthen *er* Septuaginta. Vi vil derfor nu springe frem til Hieronymus, der tilsyneladende som den første udtrykker dissens fra det hidtil herskende synspunkt, idet han foretrækker den hebraiske tekst frem for Septuaginta. I denne situation stillede hans samtidige, den navnkundige Augustin, op til forsvar for Septuaginta.

Striden mellem Augustin og Hieronymus

Hieronymus er berømt for sit store oversættelsesarbejde, der førte til den latinske bibeloversættelse, der senere blev kendt som Vulgata. Til at begynde med lagde han Septuagintas tekst til grund for sine oversættelser af de gammeltestamentlige skrifter. Men i år 386 bosatte han sig i Betlehem, og fra den tid blev han mere skeptisk indstillet over for Septuaginta (Müller 1994, 70-71). Efter flytningen til Betlehem foretog Hieronymus først en grundig revision af de eksisterende latinske oversættelser af Salmernes Bog, Jobs Bog, Krønikebøgerne, Ordsprogenes Bog, Prædikerens Bog og Højsangen, hvor han inddrog den hebraiske tekst i arbejdet. Men fra 390 begyndte han at lægge den hebraiske tekst direkte til grund for sine oversættelser, og han oversatte samtlige GT-skrifter ud fra den hebraiske tekst.

Hieronymus angiver flere grunde til at benytte den hebraiske tekst frem for Septuagintas (Müller 1994, 71-72). For det første argumenterer han lidt overraskende med, at GT-citaterne i NT ikke altid stemmer overens med Septuaginta. For det andet peger han på, at Septuagintas tekstoverlevering er præget af en forvirrende mangfoldighed af læsemåder, hvilket den hebraiske bibeltekst på Hieronymus’ tid ikke var. For det tredje angiver han også en mere praktisk grund til at foretrække den hebraiske tekst.

⁹ Epistula ad Africanum 4

Hieronymus mener, at det er en fordel i forhold til dialogen med jøderne, hvis begge parter forholder sig til én accepteret tekst. Hieronymus' præference for det hebraiske Gammel Testamente og dermed den jødiske gammeltestamentlige kanon førte til en skepsis over for apokryferne. Disse hører for ham at se ikke med til den gamle pagts hellige skrifter, omend han mente, at de fortsat kunne læses op til kirkens gudstjenester, da de tjener til folkets opbyggelse. Hieronymus gør endvidere op med noget af legendedannelsen omkring tilblivelsen af Septuaginta. Han gør opmærksom på, at den oprindelige legende kun omhandler oversættelsen af Pentateuken og ikke hele GT, sådan som vi så det hos de jødiske forfattere.

Hieronymus' opgør med kirkens traditionelle holdning fik som nævnt ikke lov til at stå uimodsagt. I en brevveksling forsvarede Augustin Septuagintas status i kirken over for Hieronymus' indvendinger. Augustins endelige stillingtagen til spørgsmålet finder vi i hans storværk "Om Guds stad" i bog 18, kap. 42-43. Her skriver han bl.a. følgende: "Men denne oversættelse, Septuaginta, har Kirken givet sin godkendelse, som var den eneste, og den bruger de kristne folk i den græske verden, og de fleste af dem er ikke klar over, om der findes nogen anden." (Augustin 2002, 786)¹⁰ Augustin anser i lighed med Filon, Irenæus og Klemens den græske oversættelse for at være inspireret og "profetisk":

"For den Ånd, der var i profeterne, da de fremsatte deres profetier, selv samme Ånd var også i de halvfjerds mænd, da de oversatte dem. Han kunne bestemt også have sagt andet med guddommelig autoritet, som om pågældende profet havde sagt begge dele, fordi samme Ånd sagde begge dele. Og Ånden kunne udtrykke selve dette på forskellige måder, således at samme mening, om end ikke samme ord, lyste igennem for dem, der forstod det rigtigt, og han kunne udelade noget og tilføje andet, således at det også heraf fremgik, at det i dette værk ikke havde været trældom under bogstaven, som oversætteren skyldte ordene, men meget mere den guddommelige magt, som fyldte og styrede oversætterens ånd." (Augustin 2002, 787)¹¹

Endvidere skriver han: "Hvad som helst der findes i de hebraiske håndskrifter og ikke hos de halvfjerds oversættere, det har Guds Ånd ikke villet sige gennem de halvfjerds, men gennem profeterne. Men hvad som helst der findes i Septuaginta, men ikke i de hebraiske håndskrifter, har samme Ånd hellere villet sige gennem de halvfjerds end gennem profeterne, idet han således viser, at det var profeter i begge tilfælde." (Augustin 2002, 787)¹² Augustin er altså fuldt ud klar over, at den hebraiske og den græske udgave af GT ikke er identiske, og at der findes endog ganske store uoverensstemmelser og

¹⁰ De civitate Dei 18,43

¹¹ De civitate Dei 18,43

¹² De civitate Dei 18,43

modsigelser mellem de to. Det er interessant at se, hvordan han forholder sig til konkrete eksempler på modsigelser. I "Om Guds stad" forsøger han bl.a. at opløse en modsigelse, der er imellem hhv. den hebraiske og græske udgave af Jonas' Bog (Augustin 2002, 788-789)¹³. Ifølge den hebraiske tekst giver profeten Jonas indbyggerne i Nineve fyre dage til at omvende sig, mens de ifølge den græske tekst havde noget mere travlt, nemlig kun tre dage. Augustin mener selv, at det historisk korrekte er den hebraiske teksts fyre dage, mens Septuagintas tre dage repræsenterer en "profetisk" fortolkning fra oversætternes side. Nineve er et symbol på hedningefolkernes kirke, og de tre dage betegner kirkens tro på Kristus og hans opstandelse.

Septuagintas skæbne i den senere kirkehistorie

Hieronymus' nye latinske bibeloversættelse, hvor GT-delen byggede på den hebraiske tekst, vandt i de følgende århundreder indpas i vestkirken og afløste efterhånden Vetus Latina, den gamle latinske bibeloversættelse (Müller 1994, 82). Det var dog først på Tridentinerkoncilet (1545-63) kort tid efter reformationen, at Hieronymus' Vulgata fik den romersk-katolske kirkes officielle godkendelse som den eneste autoriserede udgave af Bibelen. I den østlige del af kristenheden fortsatte man som hidtil med at bruge Septuaginta, og Septuaginta læses den dag i dag til den ortodokse kirkes gudstjenester (Ware 1997, 200). Det er et underligt paradoks, at Augustin, der normalt regnes for at være meget "vestlig" i sin teologi, på dette punkt forsvarede den østlige kristenheds praksis. Det er ligeledes overraskende, at Hieronymus' oversættelse vandt et så stort indpas i vesten i det, der senere skulle blive den romersk-katolske kirke, når han var så skeptisk indstillet over apokryferne, der indgår i den katolske kirkes kanon.

Hieronymus' holdning vedr. den hebraiske teksts primat blev som bekendt overtaget af Luther og de øvrige reformatorer. I reformationskirkerne er Det Gamle Testamente derfor blevet oversat fra den hebraiske tekst. Indtil for nylig tog man i dansk sammenhæng dog hensyn til ordlyden i Septuaginta på steder, hvor en nytestamentlig forfatter citerer en gammeltestamentlig passage, hvor der er en markant forskel mellem ordlyden i hhv. Septuaginta og den masoretiske tekst (f.eks. Es 7,14). Luther respekterede apokryferne, men han valgte at placere dem for sig i sin bibeloversættelse for at markere, at de ikke hører til blandt de kanoniske skrifter. Denne tradition er blevet fulgt også i dansk sammenhæng helt indtil det 19. årh., hvor apokryferne røg ud af almindelige danske bibler efter pres fra det britiske bibelselskab, der støttede det danske bibelselskab økonomisk (Müller 1994, 111-112). Siden da har det danske bibelselskab

¹³ De civitate Dei 18,44

udgivet én udgave uden apokryferne og én med. Dette har formentlig været medvirkende til, at apokryferne ikke er blevet læst så meget af danske bibellæsere.

Konklusion

I det foregående er der blevet præsenteret en række oldkirkelige vidnesbyrd om Septuaginta. Disse vidnesbyrd peger med al tydelighed på, at Septuaginta nød en særlig anseelse i oldkirken. Den blev ikke anset for blot at være en mere eller mindre god oversættelse af den hebraiske grundtekst. Derimod havde den status af en inspireret og ”profetisk” oversættelse, der var kirkens Gamle Testamente. Hieronymus’ insisteren på den hebraiske teksts forrang i forhold til Septuaginta var derfor en teologisk nyskabelse i oldkirken. Augustin var i striden med Hieronymus den kirkelige traditions vogter samtidig med, at han på den anden side respekterede den hebraiske bibeltekst. Det synes derfor passende at slutte af med et citat fra netop Augustin:

”Jeg undgår at trække min fremstilling i langdrag ved at vise dette med mange eksempler, hvor de halvfjerds oversættere antages at afvige fra den sande hebraiske tekst, men hvor det alligevel kan konstateres, at de ret forstået er i overensstemmelse med den. Derfor følger jeg efter bedste evne apostlenes spor. For apostlene har selv anført profetiske vidnesbyrd fra begge, dvs. fra den hebraiske tekst og fra de halvfjerds. Jeg mener, at begge bør respekteres som autoriteter, fordi begge er den ene, guddommelige autoritet.” (Augustin 2002, 788-789)

Bibliografi

Archer, Gleason L. og G.C. Chirichigno. 1983. *Old Testament Quotations in the New Testament: A Complete Survey*. Chicago: Moody Press.

Augustin. 2002. *Om Guds Stad*. Oversat af Bent Dalsgaard Larsen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Euseb. 2011. *Kirkehistorien & Om dem, der led martyrdøden i Palæstina*. Oversættelse og indledninger ved Jørgen Ledet Christiansen. Frederiksberg: Forlaget ANIS.

Justin. 2012. *Justins Dialog med jøden Tryfon*. Oversættelse, indledning og noter ved Jørgen Ledet Christiansen, Niels Hyldahl og Mogens Müller. Frederiksberg: Forlaget ANIS.

Müller, Mogens. 1994. *Kirkens første Bibel. Hebraica sive Graeca veritas?* Frederiksberg: Forlaget ANIS.

Origenes. 1885. A Letter from Origen to Africanus. I *The Ante-Nicene Fathers Vol. IV: Fathers of the Third Century: Tertullian, Part Fourth; Minucius Felix; Commodian; Origen, Parts First and Second*. Redigeret af A. Roberts, J. Donaldson og A. C. Coxe. Oversat af F. Crombie. Buffalo, NY: Christian Literature Company.

Rahlfs, Alfred. 1996. *Septuaginta: With morphology*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Ware, Timothy. 1997. *The Orthodox Church*. London: Penguin Books.